

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ

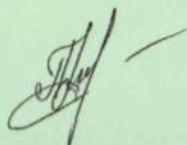
РОЄНКО Людмила Миколаївна

УДК 37.035.3

**СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДМЕТНО-
ПЕРЕТВОРЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Коберник Олександр Миколайович,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
декан технологічно-педагогічного факультету;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Оржеховська Валентина Михайлівна,
директор Науково-методичного центру
привентивного виховання АПН України;

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
Тименко Володимир Петрович,
Інститут педагогіки АПН України,
лабораторія трудової підготовки
і політехнічної творчості.

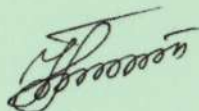
Провідна установа: Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
кафедра педагогіки, Міністерство освіти і
науки України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться “___” _____ 2002 року о “___” годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем
виховання АПН України (04060, м. Київ, вул.М.Берлінського, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту проблем
виховання АПН України (04060, м. Київ, вул.М.Берлінського, 9).

Автореферат розісланий “___” _____ 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П.Пустовіт

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Виробничий потенціал держави визначається перш за все кількістю висококваліфікованих спеціалістів, які здатні своєю особистою працею сприяти успішному розвитку науки, техніки, всіх сфер життя суспільства. Активна, творча, працелюбна особистість формується під впливом як соціального середовища, так і у процесі трудового виховання, спрямованого на вироблення відповідних умінь і навичок, професійної майстерності, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин. У відповідності до нових умов має суттєво змінюватися та урізноманітнюватися предметно-перетворювальна діяльність школярів як провідний засіб трудового виховання.

У загальноосвітньої школи є всі умови як для формування позитивного ставлення до праці, так і для попередження трудової пасивності учнів. Тісне спілкування дитини з природою, участь у суспільно корисній і домашній праці з раннього дитинства впливає на трудове становлення школярів і підготовку їх до активної трудової діяльності.

Формуванню трудової активності особистості у філософській, психолого-педагогічній літературі надається значна увага. Філософський аспект її знайшов відображення у працях Б.Г.Ананьєва, М.С.Кагана, В.Г.Мордковича, Е.Г.Юдіна. Значний внесок у розробку проблеми зробили психологи О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, В.З.Коган, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн. Загальнопедагогічні основи трудового виховання школярів одержали розвиток у дослідженнях П.Р.Атутова, М.І.Болдирева, Н.К.Гончарова, В.М.Мадзігона, А.С.Макаренка, В.М.Оржеховської, Д.А.Сметаніна, В.О.Сухомлинського, М.П.Тименка, Д.О.Тхоржевського та інших.

Проблема формування трудової активності особистості досліджується у працях вчених: О.В.Киричука, О.М.Коберника, Т.П.Комарницького, В.Г.Кузя, М.В.Левківського, М.С.Черемних.

Деякі аспекти формування трудової активності молодших школярів розглядаються у дослідженнях І.І.Зарецької, В.П.Тименка.

Однак системного і цілісного дослідження ця проблема не знайшла. Відсутні практичні рекомендації для вчителів початкових класів, керівників гуртків стосовно стимулювання трудової активності молодших школярів у процесі предметно-перетворювальної діяльності.

Актуальність та недостатня теоретико-методична розробленість проблеми стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності та відсутність комплексних наукових пошуків зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Стимулювання трудової

активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження входить до плану науково-дослідної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини і виконувалось у межах наукової комплексної програми “Організація педагогічного процесу в навчально-виховному комплексі “Школа – дитячий садок”, р/н 020U0001268.

Об'єкт дослідження: процес формування трудової активності молодших школярів.

Предмет дослідження: педагогічні умови стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити комплекс засобів педагогічного стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах предметно-перетворювальної діяльності.

Гіпотеза дослідження: ефективність процесу формування трудової активності особистості молодшого школяра в предметно-перетворювальній діяльності суттєво підвищиться, якщо своєчасно забезпечуватиметься:

- включення учнів у різні види суспільно та особистісно значущої, творчої предметно-перетворювальної діяльності;
- індивідуалізація та диференціація видів, форм і методів предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів відповідно до їх потреб;
- цілеспрямований вплив на становлення трудової активності молодших школярів через формування системи мотивів;
- педагогічне моделювання змісту і сучасних ефективних форм організації позанавчальної предметно-перетворювальної діяльності учнів початкової школи.

Відповідно до теми і гіпотези у дослідженні вирішувалися такі завдання:

1. Вивчити стан дослідження проблеми в психолого-педагогічній теорії, практиці трудового виховання учнів початкової школи та організацію їх предметно-перетворювальної діяльності.
2. Визначити зміст, структуру, функції, критерії і рівні трудової активності молодших школярів.
3. Обґрунтувати педагогічну модель змісту і форм організації урочної та позанавчальної предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів.
4. Розробити науково обґрунтовані методичні рекомендації ефективного стимулювання та розвитку трудової активності молодших школярів в умовах предметно-перетворювальної діяльності.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять: філософські та психолого-педагогічні положення про діяльність як

специфічну, властиву тільки людині форму існування та ставлення до навколишнього світу (Б.Г.Ананьев, Г.С.Ареф'єв, Н.А.Берштейн, Л.С.Виготський, М.С.Каган, В.З.Коган, А.В.Маргуліс, С.Л.Рубінштейн та ін.); діалектичний підхід до розуміння суті активності (Є.О.Ануфрієв, О.Г.Асмолов, Н.А.Берштейн, О.В.Брушлінський, А.В.Крупнов, В.І.Лозова та ін.); психолого-педагогічні положення про людську особистість як суб'єкт життєдіяльності (Г.С.Ареф'єв, Л.І.Божович, М.С.Кветной, О.В.Киричук, Г.С.Костюк, Г.І.Щукіна, Е.Г.Юдін та ін.).

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс методів, що забезпечують системне вивчення трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності, а саме:

теоретичні – теоретико-критичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми дослідження, а також порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації з метою вивчення означеної проблеми;

емпіричні – методи діагностики: спостереження, бесіда, анкетування; методи незалежних характеристик та експертних оцінок для визначення рівнів сформованості досліджуваної якості та мотивів трудової активності;

педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); статистичні методи обробки експериментальних даних.

Експериментальна база. Експериментальні дослідження проводились на базі Родниківської ЗОШ, Дмитрушківської ЗОШ Уманського району, Добрянської ЗОШ Маньківського району Черкаської області, ЗОШ № 11, № 7 м. Умані. Усього дослідженням охоплено 702 учні, 148 учителів початкових класів.

Дослідження проводилось протягом 1995–2001 років та охоплювало декілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На **першому етапі** (1995–1997 рр.) вивчався стан досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, педагогічній літературі, а також навчально-програмна документація закладів освіти, аналізувався досвід трудового виховання молодших школярів у початковій школі. Обґрунтовувалися об'єкт, предмет дослідження, конкретизувалися його завдання, була сформульована робоча гіпотеза.

На **другому етапі** (1997–1998 рр.) здійснювався аналіз досліджуваної проблеми у практиці роботи школи, вивчалися можливості стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності. Визначалися змістові та процесуальні аспекти моделі та виявлялися дидактичні умови її експериментальної перевірки, вносилися відповідні корективи.

На **третьому етапі** (1998–2001 р.р.) обґрунтовувались педагогічні умови стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності, проводився формуючий експеримент з метою перевірки технології стимулювання трудової активності учнів початкових класів, визначалась ефективність усієї роботи, узагальнювались результати експериментальної роботи, оформлялися результати дослідження та формулювалися загальні висновки.

Наукова повизна дослідження: подальшого розвитку дістало поняття “трудова активність школярів”, обґрунтовано основні характеристики цього особистісного утворення в учнів молодого шкільного віку та конкретизовано структурні компоненти: когнітивний, афективний, аксіологічний, праксеологічний; визначено функції, критерії і рівні сформованості трудової активності учнів початкових класів; розроблено особистісно зорієнтований зміст, форми та види предметно-перетворювальної діяльності учнів 1 – 4 класів.

Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні і обґрунтуванні педагогічних умов ефективного стимулювання трудової активності школярів; визначенні показників діагностики рівня трудової активності учнів початкових класів та обґрунтуванні педагогічної моделі змісту предметно-перетворювальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в експериментальній апробації методики стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах предметно-перетворювальної діяльності, розробці відповідних методичних рекомендацій щодо організації цього процесу та забезпеченні його ефективності. Визначений зміст позанавчальної предметно-перетворювальної діяльності, представлені рівневі характеристики трудової активності можуть бути використані вчителями, вихователями, керівниками гуртків, творчих об'єднань, а також у закладах вищої та післядипломної педагогічної освіти під час читання курсів педагогіки і методик.

Особистий внесок дисертанта полягає в науковому обґрунтуванні основних характеристик поняття “трудова активність школярів”, педагогічних умов ефективного стимулювання трудової активності молодших школярів, розробці та апробації особистісно зорієнтованого змісту, форм та видів предметно-перетворювальної діяльності учнів молодшого шкільного віку, створенні науково-методичних рекомендацій і програм на допомогу педагогам-практикам, організаторам позанавчальної виховної роботи.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю їх вихідних теоретичних положень, застосування комплексу методів дослідження, адекватних сформульованим меті і завданням, репрезентативністю вибірки і використанням відповідної науковим вимогам статистичної обробки емпіричних даних, одержаних у дослідженні.

Апробація результатів дослідження. Хід і результати дослідження доповідались автором та обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції “Науково-теоретичні і методологічні засади конструювання змісту професійної освіти” (Вінниця, 1998), Всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Сільська початкова школа: стан, проблеми, перспективи” (Умань, 1999), “Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів” (Умань, 2000), “Формування творчої особистості вчителя національної школи” (Умань, 2000), “Сільська початкова школа: проблеми, пошуки, перспективи” (Умань, 2000), на засіданнях кафедри педагогіки, теорії та методики початкового навчання, науково-дослідної лабораторії “Проблеми сільської початкової школи” та через публікацію наукових робіт, у яких відображено основні теоретичні і практичні положення дисертації.

Публікації. основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 11 публікаціях автора, з них 4 у фахових виданнях ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 237 найменувань, додатків на 28 сторінках. Загальний обсяг тексту 202 сторінки, основний зміст викладено на 156 сторінках. Робота містить 8 рисунків на 7 сторінках, 9 таблиць на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено предмет, об'єкт, мету і завдання дослідження, його наукову новизну, з'ясовано теоретичне і практичне значення дослідження.

У *першому розділі* “Трудова активність молодших школярів: теорія і практика” проведено теоретико-критичний аналіз наукової та методичної літератури з проблеми стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності, розкрито суть, функції та структуру трудової активності, її особливості в залежності від віку дітей, викладено результати діагностування трудової активності учнів 1–4 класів у предметно-перетворювальній діяльності.

Проведений аналіз літературних джерел дав змогу простежити наявність різних підходів щодо розуміння “активності” – філософського, соціального, психологічного, педагогічного, біологічного – та відсутність узгоджених поглядів на сутність досліджуваного поняття.

Виходячи з діяльнісного характеру суб'єктивних відносин людини з навколишнім світом, учені по-різному визначають поняття “активність”:

– активність отожднюється з діяльністю, перш за все - з практичною ді-

яльністю людини (Г.С.Ареф'єв, А.С.Власенко, Т.П.Комарницький, Г.С.Лапіна);

– активність більш широке поняття за своїм об'ємом, ніж поняття “людська діяльність” (В.В.Біленький, А.В.Маргуліс);

– активність - не звичайна, а посилена ініціативою і новаторством діяльності (Т.П.Богданова, Г.С.Лапіна);

– активність - характеристика не результату діяльності, а самого процесу: діяльність енергійна – отже, вона активна (Г.А.Богомолова, В.І.Верхов, А.В.Крупнов, Н.С.Черемних);

– активність - характеристика якісного боку діяльності, особливий її (діяльності) вид (О.В.Киричук, М.П.Кучкаров, М.Б.Насирова, Г.Г.Федорова);

– важливою ознакою активності є зміни, які відбуваються в навколишній дійсності, тому результати діяльності і активності тотожні (Є.А.Ануфрієв, Б.П.Бітінас, Н.А.Давитовська).

Активність часто визначають через діяльність, вказуючи на її характер, на ставлення суб'єкта до діяльності. На наш погляд, активність і діяльність - близькі, але не тотожні поняття, оскільки активність забезпечує становлення, розвиток і перетворення діяльності, хоч у звичайних умовах моменти власне “активності” ніби занурені в саму діяльність та процеси її реалізації.

Виходячи з теоретичних тверджень окремих дослідників (Киричук О.В., Коберник О.М., Мансуров Н.С.), які вказують, що активність не просто діяльність, не її вид і не стан, її розглянуто як характеристику особистості, її самодіяльність, яка має самостійну силу реагування й проявляється у вільній, свідомій, внутрішній діяльності. Самодіяльність особистості передбачає перш за все максимальну реалізацію її активності у процесі різних видів діяльності: фізично-оздоровчій, предметно-перетворювальній, навчально-пізнавальній, соціально-комунікативній, оцінно-орієнтаційній, художньо-ігровій, громадсько-корисній, духовно-катарсичній тощо.

У розділі розкривається суть поняття “трудова активність” та висвітлюються різні підходи вчених до трактування даного поняття.

Залежно від вихідної, теоретичної позиції і мети прикладного дослідження вчені виділяють різні аспекти трудової активності. Одні вбачають її в мірі діяльності; інші - в рівні протікання активності; ще інші - в потенційній здатності суб'єкта до праці; а є такі, що розцінюють її як сукупність ініціативних дій, зумовлених внутрішніми суперечностями і впливами середовища, чи розглядають як ставлення до праці, предметного і природного середовища, до інших людей, або як стан трудової діяльності; характеризують активність як суспільну якість особи, що виявляється й існує в реальному житті у формі самодіяльності.

Неоднозначність поглядів на проблему зумовила доцільність нашого

визначення змісту поняття “трудова активність” - як стійке особистісне утворення динамічного характеру, що є не окремою рисою особистості, а її інтегральною якістю, яка складається з комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних властивостей і якостей, що проявляються у вільній, свідомій, ініціативній, предметно-перетворювальній діяльності.

Під предметно-перетворювальною діяльністю ми розуміємо діяльність, що спрямована на перетворення предметів навколишнього матеріального світу.

Трудова активність як цілісне утворення є складною категорією, що виступає у єдності двох аспектів: зовнішнього (ставлення до різних видів трудової діяльності) і внутрішнього (якостей особистості, необхідних для участі у цих видах діяльності).

На наш погляд, розуміння суті трудової активності особистості неможливе без обґрунтування її функцій і структури, знання яких дає можливість визначити особливості становлення і розвитку цього феномена. Підтвердженням останнього є положення К.Д.Ушинського про позитивний вплив трудової активності на фізичний, розумовий і моральний розвиток особистості.

У процесі активної предметно-перетворювальної діяльності створюються найбільш сприятливі умови для повноцінного росту і розвитку дитячого організму, його загартування, зміцнення здоров'я, формування рухових, гігієнічних умінь і навичок.

Саме предметно-перетворювальна діяльність та активність, яку проявляють діти, створює значні можливості для забезпечення психічного розвитку особистості, її інтелекту, емоцій, почуттів, волі. В результаті активної предметно-перетворювальної діяльності в учнів виникають і ускладнюються психічні процеси – сприймання, пам'ять, увага, уява тощо; розвиваються такі розумові операції, як аналіз і синтез, абстракція й узагальнення; формуються воля та характер, певні властивості особистості. Це дозволяє стверджувати, що у процесі активної предметно-перетворювальної діяльності забезпечується розвиток інтелектуальної, мотиваційної та емоційно-почуттєвої сфери особистості.

Предметно-перетворювальна діяльність цінна перш за все своїм соціально-значимим результатом, який є основою формування у дітей ставлення до трудової діяльності як до вищої життєвої цінності. Все це стимулює трудову активність школярів, формує оцінні судження, ціннісні орієнтації. Самооцінка результатів праці в присутності товаришів розвиває почуття відповідальності, привчає дітей до критики і самокритики, прискорює соціальну зрілість особистості.

Активна предметно-перетворювальна діяльність впливає й на формування у школярів духовних цінностей, зокрема здатності до відповідальності

за зміст свого життя, розуміння та врахування інтересів і потреб інших людей, прагнення до гармонії між внутрішнім та зовнішнім світом, працелюбність, чесність, справедливість, доброчинність тощо.

В розділі розкрито зміст поняття “трудова активність молодших школярів”, що має чотирикомпонентну структуру і включає в себе: емоційно – почуттєве ставлення до праці, емоційне задоволення від самого процесу праці, її результатів (афективний компонент); знання трудового процесу, його ресурсного забезпечення, норм і правил поведінки під час виконання трудового завдання (когнітивний компонент); інтерес і потреба в предметно-перетворювальній діяльності, система ціннісних орієнтацій особистості, її оцінні судження, соціальні установки (аксіологічний компонент); досвід у предметно-перетворювальній діяльності, сформованість організаторських і виконавських умінь і навичок, виявлення при цьому ініціативи, самостійності, творчості, відповідальності (праксеологічний компонент).

Стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності доцільно здійснювати з урахуванням їх психофізіологічних особливостей, що допоможе ефективно моделювати педагогічний процес.

У розділі визначені рівні сформованості трудової активності (високий, середній, низький та нульовий (пасивність) та на основі використання різних методів її діагностики зроблений висновок про прояв досліджуваної якості в дітей молодшого шкільного віку. Результати дослідження подані в табл. 1.

Як видно з таблиці, основна маса молодших школярів знаходиться на середньому рівні (50,9 %) сформованості трудової активності. Це означає, що для більшості учнів характерна стійка репродуктивна трудова активність, вони легко встановлюють ділові контакти, трудове співробітництво, але з почуттям відповідальності ставляться лише до “своїх” ділянок роботи. Тому розвиток працелюбності у представників цієї групи потребує постійного стимулювання з боку дорослих, за умови нагадування, побажань, зауважень, створення ситуацій успіху тощо.

Незначна кількість школярів (16,0 %) має стійку продуктивну трудову активність з високою частотою самостійності й ініціативи в діях і вчинках, з творчим підходом до праці. Вони охоче й за власною ініціативою допомагають іншим, свою ж працю оцінюють досить скромно.

Діти з низьким рівнем трудової активності (25,8 %) виконують мінімум того, що доручено. Вони потребують постійної уваги з боку вчителя.

У процесі обстеження були виявлені також учні, які характеризуються стійкою трудовою пасивністю, асоціальними тенденціями (7,3 %).

Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити висновок про певні особливості розподілу учнів початкових класів за рівнями трудової активності сільських і міських шкіл.

Таблиця 1
Загальна характеристика розподілу молодших школярів за рівнями
трудової активності

Клас	Кількість учнів, стать		Рівні трудової активності							
			нульовий		низький		середній		високий	
			Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	Д.	108	4	3,7	34	31,5	62	57,4	8	7,4
	Х.	88	10	11,4	34	38,6	40	45,5	4	4,5
	Р.	196	14	7,1	68	34,7	102	52,0	12	6,2
2	Д.	107	2	1,9	30	28,0	63	58,9	12	11,2
	Х.	103	10	9,7	28	27,2	53	51,5	12	11,6
	Р.	210	12	5,7	58	27,7	116	55,2	24	11,4
3	Д.	80	5	6,2	9	11,3	38	47,5	28	35,0
	Х.	86	14	16,3	32	37,2	32	37,2	8	9,3
	Р.	166	19	11,4	41	24,7	70	42,2	36	21,7
4	Д.	66	-	-	4	6,1	32	48,4	30	45,5
	Х.	64	6	9,4	10	15,6	38	59,4	10	15,6
	Р.	130	6	4,6	14	10,8	70	53,8	40	30,8
Всього		702	51	7,3	181	25,8	358	50,9	112	16,0
Стандартне відхилення		$S_p = \sqrt{p(100-p)}$		26,0		43,7		49,9		36,6
Стандартна похибка		$m_p = \frac{S_p}{\sqrt{n}}$		3,6		3,3		2,6		3,5
Достовірність		$T = \frac{p}{mp}$		2,0		7,8		19,5		4,6

У другому розділі "Педагогічні умови стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності" обґрунтовано положення щодо мотиваційного, змістового, організаційного та інших аспектів стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності.

Розділ складається з трьох параграфів, які розкривають його структуру і зміст: формування мотивів трудової активності молодших школярів; педагогічне моделювання змісту і форм організації предметно-перетворювальної діяльності учнів початкових класів; експериментальна перевірка ефективності дослідної роботи.

Нашим дослідженням встановлено, що недостатнє бажання учнів працювати зумовлюється передусім тим, що мотиваційна сторона трудової діяльності нерідко випадає з поля зору вчителя і школи, складається стихійно, адже керувати мотивацією навчання та трудової діяльності важче, ніж іншими їх сторонами. Для того, щоб праця мала для школярів певне значення, бу-

ла ефективною, необхідно педагогічно керувати нею, формувати повноцінні мотиви трудової активності.

Як засвідчує аналіз психолого-педагогічної літератури, однозначної думки щодо класифікації мотивів діяльності у вчених немає. У нашому дослідженні ми опирались на структуру мотивації трудової діяльності за Є.П.Льїним і Кетелін Замфір, яка включає три компоненти: внутрішню мотивацію (ВМ), зовнішню позитивну мотивацію (ЗПМ), зовнішню негативну мотивацію (ЗНМ).

З метою вивчення мотивів трудової активності молодших школярів використовувались такі методи: спостереження за учнями в процесі предметно-перетворювальної діяльності; методика визначення структури мотивації трудової активності за Є.П.Льїним; вивчення особливостей мотивів трудової діяльності учнів через вибір із запропонованих мотивів, характерних для певного школяра; складання розкладу занять на тиждень із включенням тільки бажаних предметів; методика емоційно-кольорової аналогії для вивчення динамічних особливостей емоційного стану під час виконання різних видів предметно-перетворювальної діяльності

Результати дослідження показали, що найбільший кількісний вияв мають зовнішні позитивні мотиви (49,1%). Це означає, що для більшості дітей поштовхом до праці є оцінка за виконану роботу, похвала вчителя, батьків, колективу, бажання бути першим, кращим.

Досить великий відсоток учнів (32,5%) мають зовнішні негативні мотиви. Основним поштовхом до трудової діяльності у них є бажання уникнути неприємностей (запису у щоденнику, неприємної розмови з батьками, вчителем), не отримати двійки.

Тільки незначна кількість школярів (18,3%) має внутрішні мотиви, які проявляються у бажанні навчитись новому, проявити свої здібності, творчість, винахідливість, отримати задоволення від праці.

Проблемі стимулювання трудової активності та класифікації стимулів присвячені дослідження ряду вчених (П.Р.Чамата, Б.Д.Леухін, Є.П.Льїн, М.П.Задесенець).

Значний стимулюючий вплив на трудову активність, як показали дослідження, має привабливість предметно-перетворювальної діяльності її змістом. Це може бути незвичайний, яскравий матеріал, з яким доводиться працювати, невідомі до цього трудові операції, які вимагають напруження сил, загадковий кінцевий результат, що приносить задоволення і є корисним іншим і т. ін. У процесі розв'язання трудової проблеми школяр відчуває задоволення від напруження і продуктивності діяльності, отже, у нього підвищується сила і стійкість мотиву виконання цього трудового завдання (цієї трудової діяльності).

Розробці конкретної програми організації предметно-перетворювальної діяльності передує етап моделювання. Створення моделі системи життєдіяльності учнів певного класу або навчального закладу на основі визначених педагогічних задач є дійовим засобом перевірки доцільності й необхідності тих чи інших форм та видів предметно-перетворювальної діяльності, засобів, методів навчання і виховання.

Матеріалом для моделювання змісту предметно-перетворювальної діяльності виступає інформація, здобута завдяки попередній психолого-педагогічній діагностиці трудової активності. Педагогічне моделювання основних форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності і формування в ній трудової активності, як підтверджують результати дослідження, не буде ефективним без урахування внутрішніх і зовнішніх чинників стимулювання цього процесу. Внутрішні чинники пов'язані з особистістю самого школяра. Вони характеризуються тим, в якій мірі у процесі предметно-перетворювальної діяльності задовольняються потреби, інтереси особистості, її життєві плани, переконання, ідеали, як діяльність відповідає здібностям, волі тощо. Як показали наші дослідження, характерною особливістю суб'єктивних факторів є те, що вони не сталі, а постійно змінюються. Одні зникають, інші, навпаки, розширюються і посилюють свою активність.

Розвиток і становлення трудової активності молодших школярів проходить під впливом перш за все зовнішніх чинників. До зовнішніх чинників, що стимулюють трудову активність учнів, належать насамперед зміст програмового матеріалу в чинних програмах. Саме він сприяє розвитку творчого мислення, допитливості, самостійності, спостережливості, задовольняє потреби та інтереси особистості.

Схематично взаємозв'язок і взаємообумовленість компонентів моделі змісту, форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності учнів початкових класів зображено на рис. 1.

Основними компонентами моделі змісту, форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів виділено:

- 1) зміст предметно-перетворювальної діяльності, розкритий у програмах урочної і позанавчальної діяльності;
- 2) форми предметно-перетворювальної діяльності (урок, позаурочні: гурток, студія, клуб, трудові об'єднання; позанавчальні: виставка, конкурс, екскурсія, зустріч з майстрами, домашні трудові завдання, консультації);
- 3) види предметно-перетворювальної діяльності: художньо-конструкторська, конструкторсько-технічна, суспільно корисна, продуктивна, природоохоронна, дослідницька.

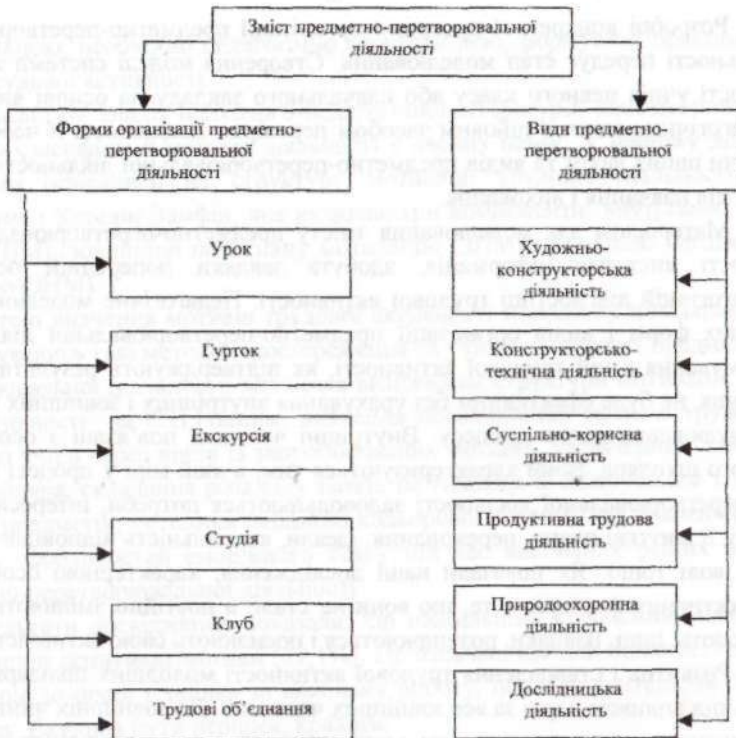

Рис. 1. Компонентно-структурна модель змісту, форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності учнів початкових класів

У процесі моделювання програми змісту предметно-перетворювальної діяльності ми дотримувались наступних вимог: до розробки програми залучали самих учнів, стимулюючи їх до внесення пропозицій; всі види і форми діяльності будували в логічній послідовності; значне місце у програмі відведено індивідуальній, парній, груповій і колективній формам роботи; зміст діяльності передбачає забезпечення таких принципів виховання, як поєднання педагогічного керівництва предметно-перетворювальною діяльністю з розвитком ініціативи і самостійності школярів, позитивне ставлення до особистості, повага до неї у поєднанні з вимогливістю.

У нашому дослідженні розроблено модель особистісно зорієнтованого змісту предметно-перетворювальної діяльності, який відповідає інтересам і потребам дітей молодшого шкільного віку, враховує середовище їх життєдіяльності, традиції українського народу. У процесі педагогічного моделювання змісту предметно-перетворювальної діяльності враховувалися соціально-економічні умови проживання учнів, особливості праці і побуту жителів міста і села, результати психолого-педагогічної діагностики трудової активності, способи реалізації основних функцій трудової діяльності – пізнавальної, ви-

ховної, розвиваючої, комунікативної, ціннісно-орієнтаційної та ін. Враховано рівень матеріально-технічного забезпечення шкіл, особливості і традиції різних регіонів, економічність і практичність предметно-перетворювальної діяльності учнів. Розроблена програма складена з урахуванням принципу наступності між дошкільною і початковою ланками навчання, традиційних для народного декоративно-прикладного мистецтва способів обробки матеріалів.

Проведене нами дослідження дає підставу стверджувати, що ефективність формування трудової активності учнів початкових класів можна значно підвищити, якщо організований учителем навчально-виховний процес буде безпосередньо орієнтований на розвиток їх трудової активності, що стане умовою розвитку цілого комплексу властивостей і якостей особистості, дасть їй можливість реалізуватися в будь-якому виді предметно-перетворювальної діяльності.

Педагогічне управління предметно-перетворювальною діяльністю полягає у створенні комплексної системи заходів, яка б ефективно впливала на формування трудової активності молодших школярів і включала в себе такі компоненти: афективний, когнітивний, аксіологічний, праксеологічний.

У процесі формуючого експерименту підбиралися такі форми, методи і прийоми роботи, які б поглиблювали і розвивали емоційно-почуттєву сферу ставлення школярів до праці, а для цього проводилися екскурсії в гончарну майстерню, кабінет трудового навчання Уманського педагогічного університету, Музей архітектури і побуту Уманщини, Картинну галерею, виставки умільців; організовувались класні виставки перед початком роботи у гуртках "Орігамі та витинанки", "Ручної вишивки", "Народної іграшки", "Природа і фантазія", "Бісероплетіння".

Значний виховний вплив на підвищення трудової активності учнів у предметно-перетворювальній діяльності, її стимулювання мають форми навчально-трудова діяльності, які повинні бути оптимально поєднані: уроки, гурткова і клубна робота, позакласні заняття, суспільно корисна праця, продуктивна праця тощо.

Ефективність використання педагогічної моделі змісту, форм і видів організації урочної та позанавчальної предметно-перетворювальної діяльності у нашому дослідженні перевірялась у процесі вивчення динаміки трудової активності молодших школярів. У формуючому експерименті брали участь 702 учні.

В результаті формуючого експерименту, який проводився за розробленою нами програмою, сталися значні зміни у відсотковому розподілі учнів за рівнями сформованості трудової активності: значно знизився нульовий та низький рівні, підвищився високий та середній рівні (рис.2 і рис.3).

Дані експериментальної роботи свідчать про те, що, починаючи з першого класу, кількість учнів з низьким рівнем трудової активності постійно

Рис.2 Динаміка трудової активності молодших школярів контрольних класів

Рис.3 Динаміка трудової активності молодших школярів експериментальних класів

зменшується (1 кл. – на 7,1%; 2 кл. – на 13,4%; 3 кл. – на 21,4%; 4 кл. – на 25,9%). У всіх класах значно зріс середній рівень (1 кл. – на 4,7%; 2 кл. – на 6,7%; 3 кл. – на 15,3%; 4 кл. – на 7,5%). По висхідній зростає і високий рівень трудової активності (1 кл. – на 7%; 2 кл. – на 10%; 3 кл. – на 17,9%; 4 кл. – на 21,7%). Зовсім відсутні показники нульового рівня у 3 і 4 класах.

Змінилися і мотиви трудової діяльності учнів експериментальних класів. В експериментальних класах найбільша кількість дітей обрали мотивом трудової діяльності прагнення “навчитись чомусь новому” /ВМ/ - 62%, тоді як у контрольному класі переважає мотив “отримати оцінку за виконання роботи” /ЗПМ/ - 22,6%. На другому місці в експериментальному класі мотив престижу /ЗПН/ - 15,2%, у контрольному – бажання уникнути неприємностей через невиконання завдань /ЗНМ/ 19,2 %; третє рейтингове місце в експериментальному і контрольному класах займають мотиви престижу /ЗПМ/: в експериментальному класі 8,2% учнів прагнуть, щоб їх поважали, а 15,2% дітей контрольних класів бажають, щоб їх помітили, відзначили.

Отже, зміст матеріалу, методи і прийоми роботи, форми організації предметно-перетворювальної діяльності, диференціація завдань відповідно до рівня розвитку трудової активності учнів та особистих інтересів позитивно впливають на формування мотивів і стимулюють трудову активність молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності.

Проведена експериментальна робота підтвердила робочу гіпотезу дослідження. Представлена нами система взаємодії вчителя і учнів із стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності є ефективною.

На основі результатів дослідження було зроблено такі **висновки**:

1. Серед різноманітних форм і видів людської активності трудова активність займає одне з провідних місць. На основі аналізу цього поняття вона розглядається нами у єдності двох аспектів: як ставлення до трудової діяльності (зовнішній) і як стійке особистісне утворення динамічного характеру, яке є не окремою рисою особистості, а її інтегральною якістю, що складається з комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних властивостей і якостей, які проявляються у вільній, свідомій, ініціативній предметно-перетворювальній діяльності (внутрішній).

2. За результатами аналізу психологічних і педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних авторів встановлено, що трудова активність як система має чотирикомпонентну структуру, основними компонентами якої є:

- афективний – визначає емоційно-почуттєве ставлення до праці, емоційне задоволення від самого процесу праці, її результатів;
- когнітивний – знання трудового процесу, його ресурсного забезпечення, дотримання норм і правил поведінки під час виконання трудових завдань;
- аксіологічний – інтерес і потреба в предметно-перетворювальній діяльності, система ціннісних орієнтацій стосовно праці, оцінні судження особистості, її соціальні установки;
- праксеологічний – наявність досвіду предметно-перетворювальної діяльності, сформованість виконавських і організаторських умінь і навичок, вияв при цьому ініціативи, самостійності, творчості, відповідальності.

Кожен із названих компонентів, як частина єдиного цілого, відносно самостійний, має свої специфічні особливості, але разом з тим вони взаємообумовлені і взаємопов'язані.

3. Чотирикомпонентна структура трудової активності знаходить свій вияв у рівнях: нульовому, низькому, середньому та високому. Кожний наступний рівень включає в себе позитивні риси попереднього і має свої особливості, що відрізняють його від інших. На всіх рівнях трудової активності міра допомоги вчителя в її стимулюванні від максимальної на нульовому рівні знижується до мінімальної на високому, творчому рівні.

4. Рухливою силою трудової активності виступає взаємодія зовнішніх стимулів і внутрішніх мотивів. Зовнішні – зміст навчального матеріалу; форми організації предметно-перетворювальної діяльності (колективна, групова, парна, індивідуальна, індивідуалізована) та інші. Внутрішні – потреби, мотиви, ідеали.

5. В результаті структурно-компонентного аналізу трудової активності учнів початкових класів, встановлено, що афективний компонент є домінуючим у цій системі, оскільки чуттєво-емоційне сприймання процесу праці дає мож-

ливість набуття знань в науково-логічній формі. Без емоційно-чуттєвої оцінки неможливе ні сприймання, ні пізнання, ні предметно-перетворювальна діяльність, що є особливо характерним для учнів молодшого шкільного віку.

6. Розроблена і експериментально перевірена особистісно зорієнтована педагогічна модель змісту, форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності учнів початкових класів є ефективною, якщо враховано національні, регіональні та вікові особливості учнів, їх інтереси і потреби, середовище їх життєдіяльності, умови проживання, наступність між дошкільною і початковою ланками навчання.

7. На основі аналізу результатів проведеного дослідження встановлено, що процес стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності є ефективним за таких педагогічних умов:

- а) якщо включати учнів у різні види суспільно та особистісно значущої, творчої і позанавчальної предметно-перетворювальної діяльності;
- б) якщо зміст предметно-перетворювальної діяльності передбачає індивідуалізацію та диференціацію видів, форм і методів діяльності школярів відповідно до їх інтересів і потреб;
- в) якщо педагогічно керувати формуванням повноцінних мотивів молодших школярів;
- г) якщо зміст предметно-перетворювальної діяльності буде позитивно впливати на афективний, когнітивний, аксіологічний і праксеологічний компоненти активності особистості молодшого школяра;
- д) якщо у предметно-перетворювальній діяльності будуть використані форми, методи, прийоми роботи, що сприяють:
 - розвитку умінь насолоджуватися трудовими процесами, активному сприйманню краси процесу праці (екскурсії, перегляд виставок, безпосереднє сприймання трудових процесів тощо);
 - розширенню обсягу знань про матеріали, інструменти, трудові процеси, розумінню значення праці у житті людини і суспільства;
 - формуванню системи ціннісних орієнтацій, що відповідають вищим потребам людини, розвитку умінь оцінювати не тільки результати праці інших, але й свою власну трудову діяльність;
 - розвитку виконавських та організаторських умінь і навичок у предметно-перетворювальній діяльності;
- е) предметно-перетворювальна діяльність буде чітко організовуватися, плануватися і контролюватися;
- є) предметно-перетворювальна діяльність буде цікавою і посиленою для школярів, ґрунтуватися на творчому задумі, відповідати віковим особливостям;

ж) трудова діяльність молодших школярів буде результативною (результатом має бути корисний продукт, що має певну суспільну цінність);

з) результати предметно-перетворювальної діяльності будуть своєчасно, об'єктивно оцінені.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, потребує подальшого вивчення й узагальнення питання наступності у формуванні трудової активності, інтеграція різних навчальних предметів, здійснення міжпредметних зв'язків на уроках трудового навчання як ефективного засобу стимулювання трудової активності.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Роечко Л.М. Особливості трудової активності молодших школярів //Рідна школа. - 2000. - №2. - С. 57-58.
2. Роечко Л.М. Суть і структура трудової активності молодших школярів // Збірник наукових праць УДПУ. - К.: Знання, 1999. - С. 172-174.
3. Роечко Л.М. Стимулювання трудової активності молодших школярів змістом матеріалу. // Збірник наукових праць УДПУ.- К.: Науковий світ, 2000. – С. 221-232.
4. Роечко Л.М. Виготовлення виробів з природного матеріалу. //Збірник наукових праць УДПУ. – К.: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1998. – С. 196-200.
5. Роечко Л.М. Вивчення народних промислів у школах. /Гуманітарні науки: проблеми, пошуки, перспективи. //Збірник наукових праць. IV Ч.– К.: Знання, 1997. – С. 132-134.
6. Роечко Л.М. Підготовка вчителя з декоративно прикладного мистецтва і народних промислів //Проблеми підготовки вчителя національної школи. – Умань, 1995. – С. 64.
7. Роечко Л.М. Діагностика трудової активності // Сільська початкова школа: стан, проблеми, перспективи. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - К.: Знання, 1999. - С. 70.
8. Роечко Л.М. До питання стимулювання трудової активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності //Сільська початкова школа: проблеми, пошуки, перспективи. - К.: Науковий світ, 2000. - С. 30-31
9. Роечко Л.М. До питання підготовки вчителя для ознайомлення учнів з народними промислами // Науково-теоретичні і методичні засади конструювання змісту професійної освіти. – Вінниця: ВДПІ, 1998. – С.199-200.
10. Роечко Л.М., Баліцька Н.Г., Мотрич Л.К. Виховання творчої особистості майбутнього вчителя //Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку особистості вчителя та учнів. – К.: Науковий світ, 2000.- С. 44-45.

11. Росенко Л.М., Баліцька Н.Г. Підготовка студентів педагогічного факультету до національного виховання в процесі оволодіння вишивкою //Формування творчої особистості вчителя національної школи ХХІ ст. – К.: Знання, 2002. – С.35-37.

Анотація

Росенко Л.М. Стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2002 р.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми стимулювання трудової активності молодших школярів. У роботі розкрито зміст понять “активність”, “трудова активність”, “трудова активність молодших школярів”, визначено функції та проведено структурно-компонентний аналіз, виявлено її рівні й особливості в учнів початкових класів.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови стимулювання трудової активності молодших школярів, розроблено компонентно-структурну модель змісту, форм і видів організації предметно-перетворювальної діяльності учнів початкових класів. Встановлено, що запропонована методика істотно підвищує трудову активність молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності.

Ключові слова: активність, трудова активність молодших школярів, предметно-перетворювальна діяльність.

Аннотация

Росенко Л.Н. Стимулирование трудовой активности младших школьников в условиях организации предметно-преобразовательной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. Институт проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2002 г.

Диссертация посвящена исследованию проблемы стимулирования трудовой активности младших школьников. В работе раскрыто содержание понятий “активность”, “трудова активність”, “трудова активність молодших школярів”, сделано структурно-компонентный анализ трудовой активности, установлены её особенности в учеников начальных классов.

Трудовая активность – это стойкое личностное образование динамического характера, которое становится собой не отдельную черту личности, а ее

интегральное качество, состоящее из комплекса эмоциональных, интеллектуальных, характерологических свойств и качеств, проявляющихся в свободной, сознательной, инициативной, внутренне необходимой предметно-преобразовательной деятельности. Под предметно-преобразовательной деятельностью понимают деятельность, направленную на преобразование предметов окружающего материального мира.

Обоснованы функции и структура трудовой активности, знание которых дает возможность определить особенности становления и развития данного феномена. В процессе активной предметно-преобразовательной деятельности создаются наиболее благоприятные условия для нормального роста и развития детского организма, его закаливания, укрепления здоровья, формирования двигательных, гигиенических умений и навыков; создаются большие возможности для психического, интеллектуального, духовного развития личности, ее эмоций, чувств, воли.

Разработаны уровни трудовой активности (высокий, средний, низкий, нулевой (пассивность)); определено распределение младших школьников по уровням трудовой активности. Диагностика трудовой активности младших школьников позволила сделать вывод о том, что значительное количество учеников начальных классов находятся на низком и среднем уровнях трудовой активности, а это требует педагогического руководства процессом формирования трудовой активности.

Теоретический анализ и результаты констатирующего эксперимента позволили выявить внутренние и внешние факторы, определяющие эффективность формирования трудовой активности младших школьников: сформированность моральных представлений и понятий, в какой степени в процессе предметно-преобразовательной деятельности удовлетворяются потребности, интересы личности, ее жизненные планы, убеждения, идеалы; как деятельность отвечает способностям, воле и др. – внутренние; а также содержание предметно-преобразовательной деятельности, формы ее организации, социальное окружение школьника, его статус в системе межличностных отношений, стиль педагогического общения и др. – внешние.

Разработана модель организации предметно-преобразовательной деятельности учеников начальных классов, включающая в себя содержание, формы и виды деятельности.

Установлено, что центральное место в стимулировании трудовой активности младших школьников в предметно-преобразовательной деятельности занимает ее содержание, при проектировании которого учтены интересы и потребности детей младшего школьного возраста, среда их жизнедеятельности, традиции украинского народа и преемственность дошкольного и начального звеньев образования.

Разработанная программа формирующего эксперимента направлена на создание таких условий, при которых перед каждым учеником и классом в целом ставятся такие цели и задачи, которые отвечают их внутренним склонностям и возможностям, требуют добросовестного выполнения трудовых процессов, творческого поиска и способствуют формированию моральных качеств личности.

Экспериментальная проверка результативности разработанной модели подтвердила, что предложенная методика существенно повышает трудовую активность младших школьников в условиях организации предметно-преобразовательной деятельности.

Ключевые слова: активность, трудовая активность младших школьников, предметно-преобразовательная деятельность.

Summary

L.M. Royenko. Stimulation of primary schoolchildren's labour activeness in organizing the subject transforming activity. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.07 – theory and methodology of upbringing. – Institute of the Problems on Education; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2002.

The dissertation is dedicated to the problem of stimulation of primary schoolchildren labour activeness. The author exposes contents of the notions 'activeness', 'labour activeness', 'labour activeness of primary schoolchildren', determines the functions and carries out structural and component analysis, reveals the levels and peculiarities of primary schoolchildren's labour activeness.

Conditions of stimulation of primary schoolchildren's labour activeness are theoretically substantiated, component and structural model of content, forms and kinds of primary schoolchildren's subject transforming activity is devised. It is determined that suggested methods essentially intensify labour activeness of primary schoolchildren in organizing the subject transforming activity.

Key words: activeness, labour activeness of primary schoolchildren, subject transforming activity.

Підписано до друку 12. 03. 2002р. Формат 60×90/16
Ум. друк. арк. 0,9 Обл.-вид.арк. 0,9
Тираж 100 прим. Зам. № 45.

“АВТОРЕФЕРАТ”
01034, м.Київ-34, пров. Георгіївський, 2, оф. 29
т. 578-04-14, 294-71-27